

TITULKOVANIE PRE NEPOČUJÚCICH V SLOVENSKOM KONTEXTE

Veronika Fraňová

Veronika Fraňová je čerstvou absolventkou odboru prekladateľstvo – tlmočníctvo v jazykovej kombinácii anglický jazyk a kultúra – nemecký jazyk a kultúra na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre. Počas štúdia inklinovala najmä k prekladu umeleckých a audiovizuálnych textov. Spolupracovala na preklade titulkov pre medzinárodný festival dokumentárnych filmov Jeden svet a zapojila sa do študentských súťaží Prekladateľská univerziáda a ŠVOUČ. Zaujíma sa aj o tvorbu titulkov pre nepočujúcich. Po úspešnom absolvovaní štúdia sa snaží uplatniť v prekladateľskej sfére.

ÚVOD

V práci sa zaoberáme tematikou audiovizuálneho prekladu a zamerali sme sa na sprístupnenie audiovizuálnych diel divákovi so sluchovým postihnutím, konkrétne na titulky pre nepočujúcich, ktoré slovenské médiá označujú ako skryté titulky.

V zahraničí sa titulkom pre nepočujúcich dostáva stále viac pozornosti, ale na Slovensku sa o tejto téme hovorí len zriedka. Slovenské médiá zabúdajú na divákov so sluchovým postihnutím, aj keď ich počet stále stúpa. Zákon o vysielaní a retransmisii síce predpisuje určitý podiel programov opatrených titulkami pre nepočujúcich, televízie však radšej siahnu po finančne menej náročných opatreniach. Na druhej strane musíme vyzdvihnúť, že postupne aj na Slovensku podiel programov upravených pre nepočujúcich rastie.

Diplomovú prácu, ktorá tvorí základ pre túto štúdiu, sme rozdelili na teoretickú a praktickú časť. V teoretickej časti práce sme priblížili skupinu nepočujúcich a objasnili, ako by titulky mali vyzeráť podľa súčasných zahraničných teoretikov a slovenských titulkovacích spoločností. V rámci praktického výskumu sme vytvorili titulky pre nepočujúcich a odprezentovali výsledky prieskumu, ktorého cieľom bolo na základe hodnotenia kvality titulkov osobami s postihnutím slu-

chu zistiť, aké kritériá považujú nepočujúci za najdôležitejšie, keďže na Slovensku dosiaľ neexistuje norma, ktorá by parametre titulkov pre nepočujúcich stanovila.

Naším cieľom je priniesť obraz súčasného stavu titulkovania a zároveň prekladateľom priblížiť tvorbu titulkov určených pre slovenských nepočujúcich.

1 AUDIOVIZUÁLNY PREKLAD PRE OSOBY SO ZDRAVOTNÝM POSTIHNUTÍM

Na audiovizuálny preklad sa v posledných dvoch desaťročiach upriamuje čoraz väčšia pozornosť nielen v zahraničí, ale aj v slovenskom kontexte. Dnes už sa zaraďuje medzi popredné témy v akademickom výskume. Najrozšírenejšími formami audiovizuálneho prekladu sú dabling a titulky. Stále viac priestoru však dostávajú aj titulky pre nepočujúcich a audiokomentár pre nevidiacich (Remael, 2010, s. 12).

„AV [audiovizuálne] diela sa skladajú z dvoch zložiek – auditívnej (sluchovej) a vizuálnej (zrakovej). Nepočujúci sú ukrátení o zložku auditívnu a nevidiaci zas o zložku vizuálnu. Z potreby chýbajúce zmysly „nahradit“ sa zrodili tzv. skryté titulky pre nepočujúcich a audiokomentár pre nevidiacich“ (Kozáková, 2014, s. 55). K sprostredkovaniu cudzojazyčných audiovizuálnych diel sa teda pridalo ich sprístupnenie divákovi so sluchovým či zrakovým postihnutím. Pole pôsobnosti audiovizuálneho prekladu sa rozšírilo z prekladu v tradičnom ponímaní na preklad zvuku či obrazu do slov (Remael, 2010, s. 14).

Týmto chceme poukázať na to, že práca audiovizuálneho prekladateľa nemusí skončiť pri preklade dablingovej listiny k celovečernému filmu. Prekladateľ môže svoje kompetencie zužitkovať aj pri sprístupnení audiovizuálnych diel ľuďom s poruchou zraku ako spolutvorca audiokomentára alebo osobám so sluchovým postihnutím ako spoluautor titulkov pre nepočujúcich.

2 AUDIOVIZUÁLNE DIELA PRE NEPOČUJÚCICH V SLOVENSKOM KONTEXTE

Titulky z technického hľadiska rozdeľujeme na otvorené a skryté (Koplík – Strnadová, 2008, s. 16). Otvorené titulky sú integrované do obrazu a nedajú sa vypnúť. Skryté titulky sú titulky, ktoré nie sú bežne viditeľné na obraze a divák si ich musí navoliť ovládačom na televíznom prijímači.

Z jazykového hľadiska rozlišujeme interlingválne, intralingválne a bilingválne titulky (Díaz-Cintas – Remael, 2007, s. 14). Otvorené titulky sú väčšinou titulky interlingválne, teda titulky, ktoré prevádzajú informáciu z jedného jazyka do

druhého. Skryté titulky sú naopak, zväčša intralingválne – „*východiskový a cieľový jazyk sú identické*“ (Kozáková, 2014, s. 60). Josélia Nevesová hovorí aj o možnosti interlingválnych titulkov pre nepočujúcich a nedoslýchavých, ktoré okrem prevodu informácie z jedného jazyka do druhého sprostredkujú informácie zvukového charakteru a vytvárajú vizuálny obraz toho, čo nepočujúci nemôže vnímať sluchom (In: Neves, 2009, s. 152).

2.1 Titulky pre nepočujúcich verus skryté titulky

Slovenská verejnosť titulkov pre nepočujúcich pozná pod pojmom skryté titulky, pretože ich viditeľnosť na obraze podlieha navoleniu z teletextovej stránky. Takéto pomenovanie nájdeme v zákone o vysielaní a retransmisii aj v televíznom vysielaní. V televíznom programe sú takto otitulkované programy označené skratkou ST. Do istej miery je tento pojem relevantný, keďže titulky rozdeľujeme na otvorené a skryté. Titulky pre nepočujúcich však nemusia byť stále skryté v teletexte, ale v určitých prípadoch sa nachádzajú priamo v obraze ako otvorené titulky, napríklad v špeciálnych reláciách pre nepočujúcich. A naopak, nie všetky skryté titulky, ktoré sa musia manuálne predvoliť, sú prispôbené osobám so sluchovým postihnutím, napríklad divák si musí sám nastaviť prekladové titulky k filmu v ponuke DVD. Podľa technického rozlíšenia ide o skryté titulky, ktoré však nemajú, resp. nemusia mať úpravu pre nepočujúcich divákov. V článku preto titulky pre nepočujúcich primárne nenazývame pojmom skryté titulky, ale titulky pre nepočujúcich alebo titulky s úpravou pre osoby s postihnutím sluchu.

2.2 Audiovizuálne diela pre nepočujúcich v slovenských televíziách

Titulky s úpravou pre sluchovo postihnutých sa na slovenských televíznych staniciach púšťajú cez teletext, a to predvolením stránky 777, okrem televíznej stanice DOMA, ktorá tieto titulky vysiela na teletextovej stránke 888.

V slovenskom kontexte nájdeme aj otvorené titulky prispôbené potrebám sluchovo postihnutých recipientov v relácii *Televízny klub nepočujúcich*, v ktorej sú titulky priamo na obraze a ich výskyt nemôžeme ovplyvniť. V tejto relácii sa okrem titulkov stretávame aj s osobou tlmočníka do posunkového jazyka, ak práve sám aktér na obraze neposunkuje.

Ďalším programom určeným priamo pre nepočujúcich je špeciálne krátke spravodajské pásmo *Správy v slovenskom posunkovom jazyku*. Text aj témy sú prispôbené osobám so sluchovým znevýhodnením.

3 RECIPIENTI

3.1 Heterogenita nepočujúcich

Každý tvorca titulkov pre nepočujúcich si musí uvedomiť, že nie je nepočujúci ako nepočujúci. Sluchové postihnutie môže mať rôznu intenzitu alebo príčinu a môže nastať v rôznom veku. Skupina osôb so sluchovým postihnutím je veľmi rôznorodá a každý z nich je schopný komunikovať na inej úrovni. Existuje viaceré delenie a pohľadov na túto problematiku.

Roman Vojtechovský vo svojej publikácii rozlišuje prelingválne nepočujúce osoby, postlingválne nepočujúce osoby, nedoslýchavé osoby a osoby s kochleárnym implantátom (2011, s. 11-14). Ďalej hovorí o „*medicínskom a kultúrnom pohľade*“. Z medicínskeho pohľadu A. Leonhardtová z hľadiska stupňa sluchového postihnutia rozlišuje ľahkú, strednú a ťažkú nedoslýchavosť, nedoslýchavosť hraničiacu s hluchotou a hluchotu (2001, s. 23). V kultúrnom ponímaní sa rozlišujú termíny nepočujúci a Nepočujúci (ibid., s. 16). A. Leonhardtová pripája pedagogický pohľad a sluchovo postihnuté osoby rozdeľuje na ohluchlé, nedoslýchavé, nepočujúce a osoby s kochleárnym implantátom. V štúdiu *Listening to Subtitles* nachádzame pohľad medicínsky a komunikačný, resp. lingvistický, pretože vychádza zo stupňa jazykového vývoja jednotlivca (Montero – Soneirová, 2010, s. 34).

Pod kultúrnym pojmom Nepočujúci (s veľkým začiatočným písmenom) sa z kultúrno-antropologického hľadiska rozumie minoritná skupina ľudí. V tomto ponímaní nie je dôležitý stupeň ohluchnutia, ale príslušenstvo k určitej kultúre – ku kultúre Nepočujúcich, ktorí sa v komunite Nepočujúcich primárne dorozumievajú vlastným jazykom, a to posunkovým (Leonhardt, 2001, s. 21). Posunkový jazyk je zväčša ich materinským jazykom, pričom zväčša majú problémy rozumieť slovenskému jazyku a komunikovať v ňom.

3.2 Klasifikácia nepočujúcich podľa vplyvu sluchového postihnutia na rozvoj jazyka

Je nutné podotknúť, že na kognitívny a komunikačný rozvoj vplývajú faktory ako vzdelanie, rodný jazyk a príslušnosť k jazykovej komunite. Od stupňa sluchového poškodenia závisí schopnosť komunikácie, osvojenia si hovoreného a písaného jazyka, ako aj schopnosť čítať či ukladať informácie v krátkodobej pamäti.

Osoby so sluchovým postihnutím sme rozdelili podľa Leonhardtovej na osoby nepočujúce, ohluchlé a nedoslýchavé. Heterogenita týchto osôb sa odráža nielen

na ich schopnosti počuť, ale aj na schopnosti percipovať reč, schopnosti hovoriť, rozvíjať slovnú zásobu, schopnosti čítať a pochopiť písaný text.

3.2.1 Nepočujúci

Podľa A. Leonhardtovej sú nepočujúci „*ľudia, u ktorých sluchová porucha nastala v ranom detskom veku (pre-, peri-, postnatálnom veku), pred osvojením reči (v prelingválnom veku) v takej miere, že úplne stratili sluch, alebo ich sluchová funkcia bola ťažko narušená. [...] Predsa sú nepočujúci schopní osvojiť si hovorenú reč a môžu sa naučiť hovorenou rečou komunikovať (s využitím zručnosti v odzeraní)*“ (2011, s. 77). R. Vojtechovský dodáva, že takáto osoba nepočuje zvuk, hovorený jazyk si nemôže osvojiť prirodzene a primárne sa dorozumieva posunkovým jazykom, aj keď je schopná hovorenú reč si osvojiť (2011, s. 12). Napriek snahe rozvíjať hovorený jazyk a slovnú zásobu majú nepočujúci v porovnaní s počujúcimi chudobnejšiu slovnú zásobu, pričom ju ovplyvňuje stupeň postihnutia, vek, ale aj mentálna úroveň. V hovorenej reči nepočujúcich detí pozorujeme znaky dysgramatizmu až agramatizmu a prienik gramatiky posunkového jazyka (Tarciová, 2005, s. 26).

Z uvedeného vyplýva, že prelingválne nepočujúci, ako aj nepočujúci s materinským jazykom posunkovým by najviac profitovali z relácií tlmočených do posunkového jazyka (Montero – Soneira, 2010, s. 43), resp. z titulkov prispôbených gramatike posunkového jazyka.

3.2.2 Nedoslýchavé osoby

Ďalšou skupinou sú nedoslýchavé osoby, ktoré „*majú narušenú auditívnu percepciu [...] a pomocou sluchových protéz môžu vnímať hovorenú reč a aj keď obmedzene, auditívnu spätnou väzbou môžu kontrolovať vlastnú reč*“ (Leonhardt, 2001, s. 72). A. Leonhardtová dodáva, že skupina nedoslýchavých osôb je veľmi rôznorodá, keďže ju neovplyvňuje len čas, kedy k poškodeniu sluchu došlo, ale aj sociálne podmienky, v ktorých nedoslýchaví vyrastajú. Do tejto skupiny preto môžeme zaradiť osoby, ktoré slabšie počujú až po takmer nepočujúcich s rozvinutou schopnosťou hovoriť (ibid., s. 72-77).

R. Vojtechovský dodáva, že skupina osôb s postlingválnou nedoslýchavosťou sa väčšinou identifikuje s počujúcimi a na komunikáciu primárne využíva hovorený aj písomný jazyk (2011, s. 13). Môžeme teda predpokladať, že aj ich čitateľské schopnosti sú v porovnaní s nepočujúcimi na vyššej úrovni a budú schopní titulky prečítať.

3.2.3 Ohluchlé osoby

A. Leonhardtová zaraďuje do skupiny ohluchlých osoby, u ktorých došlo k totálnej strate sluchu po ukončení prirodzeného vývinu hovorenej reči a slovnej zásoby, a teda po dovŕšení troch rokov (2011, s. 82). Napriek tomu sa ohluchlé osoby môžu jednoduchšie zaradiť k skupine nepočujúcich, a to najmä s pomocou kochleárneho implantátu. Čím neskôr dôjde k ohluchnutiu, tým lepšiu hovorenú reč a bohatšiu slovnú zásobu nadobudnutú pred ohluchnutím si dotýčný zachová. C. I. Báez Montero a M. A. Fernández Soneirová uvádzajú, že pre tieto osoby sú najvhodnejšie titulky s dlhším časom zobrazenia titulkú (2010, s. 43).

3.3 Čitateľské schopnosti nepočujúcich

Čitateľské zručnosti nepočujúcich predstavujú pre titulkára východisko pre tvorbu titulkov. Aj v skupine nepočujúcich existujú rýchlejší a pomalší čitatelia. V prvom rade musíme podotknúť, že čítanie tlačeného textu je odlišné od čítania audiovizuálneho textu na televíznej obrazovke či monitore počítača. Rozdiel, okrem iného, spočíva v tempe čítania, miznutí lingvistického kontextu a komunikačnej výpovedi obrazu.

Vo všeobecnosti majú nepočujúci väčšie ťažkosti čítať písaný text ako počujúci. To musí titulkár zohľadniť, t. j. dlhšie zobrazí titulok a vypustiť niektoré slová z dialógov. C. I. Báez Montero a M. A. Fernández Soneirová uvádzajú, že nepočujúci dokážu rýchlo dekodovať písané symboly, no pomalšie si spoja písaný znak s významom (ibid., s. 38).

J. Nevesová v procese čítania zdôrazňuje dôležitosť krátkodobej pracovnej pamäte, ktorá čitateľovi umožňuje pochopiť text ako celok (2009, s. 162). Dlhé zložené súvetia predstavujú záťaž pre krátkodobú pamäť nepočujúceho a naopak, krátke a logicky rozčlenené vety im čítanie uľahčia. J. Nevesová dodáva, že nepočujúci majú rozvinutejšiu vizuálnu pamäť (ibid.). K čitateľnosti titulkov prispievajú aj typografické prvky, ako font písma, farba, malé a veľké písmená a pod. (Zárate, s. 169).

Na záver musíme zdôrazniť, že titulkované programy sa v rámci informačno-komunikačných technológií považujú za jednu z najslubnejších pomôcok na rozvíjanie základných zručností čítania a písania detí so sluchovým postihnutím.

3.4 Titulky nielen pre nepočujúcich

Z predchádzajúcich kapitol vyplýva, že musíme rozlišovať medzi osobami nepočujúcimi, nedoslýchavými či ohluchnutými a každá táto skupina si vyžaduje

rozdielny prístup pri tvorbe titulkov. V ideálnom prípade by sme mali vytvárať titulky pre každú skupinu zvlášť. V súčasnosti nie je priestor ani financie na vytváranie rozdielnych titulkov pre nepočujúcich a vyrábajú sa len titulky pre sluchovo znevýhodnenú skupinu osôb.

Pre účely tejto práce používame pomenovanie nepočujúci pre osoby s akýmkoľvek sluchovým postihnutím, ktoré im môže sťažiť porozumenie hovoreného prejavu, vrátane nedoslýchavých a ohluchnutých. Rozlišovať ich budeme len v prípade, ak to bude nevyhnutné na poukázanie rozdielnosti medzi jednotlivými skupinami.

4 TVORBA TITULKOV PRE NEPOČUJÚCICH

Na účely diplomovej práce, na základe ktorej je táto štúdia spracovaná, boli vyhotovené titulky pre nepočujúcich ku krátkemu filmu z podujatia *Ateliér audiovizuálneho prekladu*, ktorý sa konal v apríli 2014 na Katedre translatológie Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Titulky pre nepočujúcich boli vyrobené po dôkladnom naštudovaní zahraničnej literatúry. Na Slovensku dosiaľ nevznikla publikácia, ktorá by zjednocovala parametre a postupy tvorby týchto špecifických titulkov. O niečo lepšia situácia je v Českej republike, kde nepočujúca Věra Strnadová a Raimund Koplík napísali príručku, ktorá sa venuje len problematike tvorby titulkov pre nepočujúcich, dokonca vytvorili aj vlastný softvér s názvom CompoST, ktorý je prispôsobený na tvorbu týchto titulkov. Podrobnejší postup pri tvorbe titulkov pre nepočujúcich, ako aj konkrétne príklady sú uvedené v diplomovej práci s rovnomenným názvom.

4.1 Technické parametre titulkov pre nepočujúcich

Podľa R. Koplíka a V. Strnadovej televízny titulok vysielaný cez teletext nemôže presiahnuť 35 znakov na riadok a plný jednoriadkový titulok by mal na obraze zotrvať približne 2,5 až 3 sekundy. Dvojriadkový titulok by sa mal zobrazíť asi na 4 sekundy, pričom by nemal zotrvať dlhšie ako 6 sekúnd (2008, s. 57-59). Titulár Martin Šauša pracuje s počtom znakov 36. Titulky by nemali obsahovať viac ako dva riadky, aby nezakrývali priveľkú časť obrazu a boli čitateľné, keďže čím je v riadku, resp. v titulku viac slov, tým viac času človek potrebuje na jeho prečítanie.

4.2 Indikácia hovoriacich postáv

Pre nepočujúcich je veľmi dôležité farebne odlíšiť všetky postavy v audiovizuálnom diele, keďže sluchom nemôžu hlasy rečníkov postrehnúť. Farby sú dôležité najmä v neprehľadných scénach s viacerými protagonistami na obraze, prípadne mimo obrazu. V programe *AegiSub* sme najprv nastavili farebné štýly pre jednotlivých rečníkov. Farebné rozlíšenie titulkov sa v každej krajine líši. V slovenských televíziách sa väčšinou stretávame s bielou farbou pre hlavného protagonistu, modrou a zelenou pre ďalšie hlavné postavy a so žltou farbou pre všetky ostatné (Kozáková, 2014, s. 61). V dokumentárnych filmoch R. Koplík a V. Strnadová pripisujú komentátorovi žltú farbu a prehovory v dialógoch odporúčajú odlíšiť inou farbou (2008, s. 183). My sme v titulkoch použili bielu, žltú, svetlozelenú a svetlomodrú farbu. Všetky titulky sme pre lepšiu viditeľnosť na obraze umiestnili do čierneho rámu.

4.2.1 Synchronizácia prehovoru s titulkom

V. Strnadová a R. Koplík upozorňujú aj na nasledujúcu skutočnosť: „*Neslyšící osoby ovšem mají vypěstovanou schopnost spojovat si zrakové vjemy s promluvou dané osoby, a jsou teda vnímavější k tomu, zda je začátek titulku přesně časově synchronizován se začátkem promluvy toho, jehož tvář na obrazovce právě sleduje. Je-li tedy na hovořící postavu vidět, odpovídající titulek musí naskočit v okamžiku, kdy začíná otvírat ústa k promluvě*“ (2008, s. 57). Tento fakt je potrebné zohľadniť najmä vtedy, keď je film v jazyku zrozumiteľnom recipientovi. Titulok by mal nabehnúť práve vtedy, keď rečník začne rozprávať a naopak zmiznúť, keď rečník dohovoriť. Často to však nie je možné dodržať, keďže rečníci väčšinou rozprávajú prirýchlo. V takýchto prípadoch musí titulár pristúpiť k menšej asynchronizácii – titulok nechať na obraze o niečo dlhšie ako rečník rozpráva, a predĺžiť dobu zobrazenia titulku, aby si nepočujúci titulok mohol bez problémov dočítať.

4.2.2 Oznamovanie zvukov a iných paralingvistických javov

R. Koplík a V. Strnadová hovoria o dvoch spôsoboch zapisovania zvukov, hudby a iných paralingvistických prvkov, a to buď malým písmenom v zátvorkách alebo veľkým písmenom bez zátvoriek. Upozorňujú, že zvuk treba odlíšiť inou farbou, ako je farba rečníka a odporúčajú bielu farbu (2008, s. 182). Paralingvistické prvky uvádza titulkárska firma Martina Šaušu veľkými písmenami a odlišené bielou farbou na čiernom pozadí, napríklad VÝSTREL, KLOPANIE (Kozáková, 2014,

s. 61). Musíme však podotknúť, že treba oznamovať iba zvuky a iné paralingvistické prvky, ktoré nie sú viditeľné na obraze. Ak napríklad niekto plače, plač nie je nutne v titulkoch oznámiť. Ak by však dotyčný stál chrbtom ku kamere a divák by videl len nadvihovanie ramien, nepočujúcemu by nemuselo byť zrejmé, či ide o plač alebo o smiech.

4.2.3 Jazykové aspekty titulkov pre nepočujúcich

Na čitateľnosť titulkov vplyva mnoho faktorov, či už hovoríme o rýchlosti titulkov, počte slov v titulku alebo zložitosti použitej lexiky. P. Romero-Fresco vidí jednu z hlavných príčin v úprave a doslovnosti titulkov. Na celom svete sa vedú búrlivé diskusie, či titulky upravovať alebo nie. Asociácie združujúce nepočujúcich ako aj mnohí nepočujúci preferujú doslovné titulky. Argumentujú, že iba takto nepočujúci dostanú rovnakú informáciu ako počujúci. Pre titulkovacie spoločnosti je tento spôsob tvorby titulkov rýchlejší a lacnejší. Teoretici naopak podporujú upravené titulky, ktoré obsahujú menej slov, sú pomalšie, a tým činom zrozumiteľnejšie (2010, s. 176).

Čitateľné titulky môžu súvisieť so zjednodušením a s vynechaním, ale aj s explikovaním a pridaním informácie. J. Nevesová odporúča vynechať, čo je redundantné, a pridať, čo je relevantné. Odstránenie redundantnosti má prispieť k jazykovej efektivite. Pridaním informácie má na mysli informácie o zvukoch či identifikácii rečníka (2007, s. 95).

5 KVALITATÍVNY PRIESKUM V SKUPINE NEPOČUJÚCICH

Kvalitatívny prieskum titulkov u nepočujúcich sme realizovali prostredníctvom anonymných dotazníkov, ktoré sme elektronicky rozposlali nepočujúcim spolu s videom a titulkami pre nepočujúcich. Cieľom dotazníka bolo zhodnotiť kritériá titulkov pre nepočujúcich a potvrdiť či upraviť platnosť kritérií na kvalitné a funkčné titulky pre nepočujúcich. Dotazník sme rozdelili na tri hlavné časti:

- 1) informácie o respondentovi (vek, stupeň poškodenia sluchu, znalosť posunkového jazyka, zručnosť odzerania z pier);
- 2) čitateľské zvyklosti respondentov;
- 3) spokojnosť s titulkami k filmu z podujatia (zrozumiteľnosť slov, skratiek, dĺžka zobrazenia titulkov, farba a pod.).

6 VYHODNOTENIE PRIESKUMU

Prieskumu sa zúčastnilo deväť sluchovo postihnutých osôb – tri od narodenia nepočujúce osoby, štyria respondenti s čiastočným poškodením sluchu a dvaja nepočujúci, u ktorých došlo k strate sluchu v neskoršom období života. Prelingválne nepočujúci uviedli, že ovládajú posunkový jazyk, no nevieme, či je aj ich materinským jazykom. Ak predpokladáme, že áno, potom je slovenský jazyk ich druhým, resp. cudzím jazykom a majú väčšie problémy pri jeho dešifrovaní ako nepočujúci, ktorých materinským jazykom je slovenčina. Pri nedoslýchavých a postlingválne nepočujúcich predpokladáme, že rodným jazykom respondentov je slovenský jazyk a že sú aj lepšími a skúsenejšími čitateľmi.

U respondentov vo vyššom veku sme zaznamenali ťažkosti spojené s rýchlosťou titulkov, orientáciou medzi rečníkmi a s významom slov. V skupine prelingválne nepočujúcich sme narazili na väčšie problémy s čitateľnosťou a zrozumiteľnosťou titulkov. V prieskume sa ukázalo, že nedoslýchaví respondenti mali menšie problémy s čitateľnosťou titulkov, z čoho nám vychádza, že väčšie zásahy do textu pre skupinu nedoslýchavých osôb nie sú potrebné, najmä čo sa týka syntaktickej roviny jazyka. O niečo výraznejšie problémy sme zaznamenali na lexikálnej rovine. Niektorým slovám nerozumeli ani nedoslýchaví respondenti. Kritériá pre postlingválne nepočujúce osoby sme na základe dvoch respondentov nemohli zovšeobecniť, obzvlášť preto, že vekový rozdiel medzi nimi ukázal veľmi odlišné výsledky (32 a 71 rokov), a tak ich uvádzame len v ojedinelých prípadoch. Predpokladáme však, že postlingválne nepočujúci nepotrebujú veľké zásahy do titulkov po jazykovej stránke.

Nemalý vplyv na rozdiely medzi preferenciou titulkov mal odlišný vek respondentov. Respondenti vo vyššom veku mali väčšie problémy s rýchlosťou titulkov a uviedli aj zhoršenú orientáciu medzi farebným rozlíšením postáv. Ostatní respondenti boli s rýchlosťou titulkov aj farebným rozlíšením spokojní a oba technické parametre, podľa nich, prispeli k lepšej zrozumiteľnosti titulkov.

Čo sa týka technických parametrov, potvrdilo sa, že prelingválne nepočujúcim by viac vyhovovalo dlhšie zobrazenie titulku na obraze, keďže ich čitateľské schopnosti sú na nižšej úrovni, pretože k strate sluchu došlo skôr, ako si osvojili hovorený jazyk. Nedoslýchaví, naopak, preferujú synchronizáciu titulkov s hovorom a vyruší ich, keď titulok ostane na obraze dlhšie, ako hovorí rečník. Dvojriadkové tituly vyhovujú všetkým skupinám a potvrdil sa aj predpoklad rozdelenia dvojriadkového titulku podľa zmyslu.

Pokiaľ ide o lexikálnu stránku titulkov, z prieskumu vyplýva, že slová v cudzom jazyku je lepšie upravovať pri skupine nedoslýchavých aj prelingválne nepočujúcich, keďže sme zaznamenali, že len veľmi málo respondentov poznalo význam prebratých slov. Na tomto mieste musíme podotknúť, že obaja postling-

válne nepočujúci výrazy v cudzom jazyku poznali, čo môžeme prisudzovať faktu, že boli dlhšie konfrontovaní s hovoreným jazykom, a to nielen slovenským, ale aj s cudzím. Zaujímavé by bolo pozorovať väčšiu vzorku postlingválne nepočujúcich. Pokiaľ ide o skratky, z nášho doterajšieho prieskumu ďalej vyplýva, že je lepšie skratky rozpísať, ak je na to v titulkoch priestor. Skratky navrhujeme ponechať len v prípadoch, keď si je titulár istý, že ide o zaužívanú skratku, ktorú čitatelia titulkov poznajú.

Čo sa týka syntaktickej roviny jazyka v titulkoch, zistili sme, že pre prelingválne nepočujúcich je vhodné vetnú skladbu upravovať tak, aby stál podmet vedľa prísudku a aby vo vete nebolo sloveso v pasíve. Týmito úpravami uľahčíme čitateľnosť titulkov nepočujúcim od narodenia, resp. nepočujúcim, ktorých rodným jazykom je posunkový jazyk. Z prieskumu vyplýva, že naopak, pre osoby, ktoré dokážu percipovať niektoré zvuky, teda pre nedoslýchavých bola väčšina syntakticky upravených viet zbytočná a uprednostnili by doslovné titulky bez akýchkoľvek zmien.

Zhotovené titulky k filmu hodnotili respondenti pozitívne. Nedoslýchaví boli veľmi spokojní a kvalita titulkov bola pre nich postačujúca. Podobne sa vyjadril aj mladší postlingválne nepočujúci respondent. Starší respondenti ako aj prelingválne nepočujúci by uvítali zjednodušenie výrazov a predĺženie času zobrazenia titulkov na obraze. Napriek tomu predpokladáme, že sme pri tvorbe titulkov pre nepočujúcich postupovali správne a zvolené kritériá funkčnosti sme potvrdili.

Keď berieme do úvahy výsledky nášho prieskumu s menšou vzorkou respondentov, väčšina skúmaných kritérií vo funkčnosti titulkov pre nepočujúcich sa potvrdila. V opozícii doslovnosť verzus úprava, môžeme povedať, že titulár by mal prihliadať na recipienta a hoci má adresát len čiastočnú stratu sluchu, v titulkoch treba siahnuť po relevantnej úprave. Potvrdila sa nám hypotéza, že z upravených titulkov so zjednodušenou slovnou zásobou, pomalším striedaním titulkov a so syntaktickými úpravami by viac profitovali prelingválne nepočujúci recipienti. Pre skupinu nedoslýchavých je vhodné voliť menšie úpravy, najmä na syntaktickej rovine. Sluchovo postihnutých recipientov však netreba podceňovať a treba im nechať priestor na jazykový rozvoj.

ZÁVER

Prieskum potvrdil, že heterogenita skupiny osôb so sluchovým postihnutím v značnej miere vplyva na kritériá titulkov pre nepočujúcich a je ťažké zovšeobecniť parametre pre všetkých. Výrazné rozdiely sa ukázali najmä medzi preferenciami prelingválne nepočujúcich a nedoslýchavých osôb. Napriek tomu si myslíme, že je možné zohľadniť viaceré faktory a vytvoriť funkčné a kvalitné titulky

s úpravou pre všetky osoby s poškodením sluchu tak, aby bola spokojná prevažná väčšina sluchovo postihnutých divákov. Titulkár však v prvom rade nesmie zabudnúť, že recipientom audiovizuálneho diela s titulkami je osoba so sluchovým postihnutím.

Náš prieskum s menšou vzorkou respondentov ukázal nasledovné:

- je vhodné predĺžiť čas zobrazenia titulku;
- na syntaktickej rovine je vhodné robiť menšie úpravy len vtedy, ak sú nevyhnutné;
- na lexikálnej rovine treba pristúpiť k väčším úpravám – nahradiť odborné termíny a cudzie slová frekventovanejšími a domácimi ekvivalentmi.

V práci sme prezentovali jednotlivé kritériá kvalitných a funkčných titulkov pre nepočujúcich, ktoré by vyhovovali prevažnej väčšine sluchovo postihnutých divákov, keďže dosiaľ na Slovensku nevyšla norma ani štúdia, ktorá by zhrňala potrebné odporúčania tvorby týchto titulkov pre slovenských recipientov.

Napriek tomu, že prieskumu sa zúčastnil len malý počet respondentov (18), poskytuje plnohodnotný podklad na ďalšie prieskumy v danej oblasti a môže dopomôcť k skvalitneniu titulkov pre nepočujúcich a lepšiemu sprístupneniu audiovizuálnych diel pre nepočujúcich. Veríme, že už v blízkej budúcnosti sa stav tejto problematiky zlepší a na náš prieskum nadviažu ďalšie prieskumy, ktoré by mapovali názory väčšieho počtu sluchovo postihnutých osôb, aby sa tak vytvorili adekvátne parametre a zásady tvorby kvalitných titulkov pre nepočujúcich, ktoré by uspokojili väčšinu sluchovo postihnutej populácie na Slovensku.

LITERATÚRA

- DÍAZ-CINTAS, J. – REMAEL, A.: *Audiovisual Translation: Subtitling*. Manchester : St. Jerome, 2007, 272 s. ISBN 9781900650953.
- KOPLÍK, R. – STRNADOVÁ, V.: *Problematika tvorby skrytých titulků k předtočeným pořadům*. 2. opr. vyd. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008, 229 s. ISBN 978-808-7218-211.
- KOZÁKOVÁ, L.: *Kam až siaha práca audiovizuálneho prekladateľa? Formy sprístupnenia AV diel nepočujúcim a nevidiacim*. In: *Prekladateľské listy 3: teória, kritika, prax prekladu*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2014, s. 53-65. ISBN 978-80-223-3584-3.
- LEONHARDT, A.: *Úvod do pedagogiky sluchovo postihnutých. z nem. originálu: Einführung in die Hörgeschädigtenpädagogik*. Bratislava : Sapientia, 2001, 248 s. ISBN 80-9767180-8-8.
- MONTERO BÁEZ C. I. – SONEIRA FERNÁNDEZ M. A.: *Spanish deaf people as recipients of closed captioning*. In: MATAMALA, A. – ORERO, P.: *Listening to Subtitles: Subtitles*

- for the Deaf and Hard of Hearing. Bern : Peter Lang AG, International Academic Publishers, 2010, s. 25-44. ISBN 978-3-0343-0353-8.
- NEVES, J.: *Interlingual Subtitling for the Deaf and Hard-of-Hearing*. In: DÍAZ-CINTAS, J. – ANDERMAN, M.: *Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen*. New York : Palgrave Macmillan, 2009, s. 151-169. ISBN 978-0-230-01996-6.
- Osobný rozhovor s titulkárom Martinom Šaušom. [2015-02-28]
- REMAEL, J. In: GAMBIER, Y. – DOORSLAER, L.: *Handbook of Translation Studies*. Philadelphia : John Benjamins B. V., 2010, 197 s. ISBN 97890272033424.
- ROMERO-FRESCO, P. 2010. *Comprehension and reading patterns of respoken subtitles for the news*. In: DÍAZ-CINTAS, J. – MATAMALA, A. – NEVES, J.: *New Insights into Audiovisual Translation and Media Accessibility: Media for All 2*. Amsterdam – New York, NY : Editions Rodopi B. V., 2010, s. 175-195. ISBN 978-90-420-3180-7.
- TARCSIOVÁ, D.: *Komunikačný systém sluchovo postihnutých a spôsoby prekonávania ich komunikačnej bariéry*. Bratislava : Sapientia, 2005. 222 s. ISBN 80-969112-7-9
- VOJTECHOVSKÝ, R.: *Úvod do kultúry a sveta Nepočujúcich*. Bratislava : Myslím, 2011, 268 s. ISBN 978-80-970601-0-7.
- ZÁRATE, S.: *Bridging the gap between Deaf Studies and AVT for Deaf children*. In: DÍAZ-CINTAS, J. – MATAMALA, A. – NEVES, J.: *New Insights into Audiovisual Translation and Media Accessibility: Media for All 2*. Amsterdam – New York, NY : Editions Rodopi B. V., 2010, s. 159-174. ISBN 978-90-420-3180-7.

RESUMÉ

The paper deals with the accessibility of audiovisual texts to hearing impaired viewers in the Slovak context. In the theoretical part the author monitors the situation of the subtitling for the deaf in Slovakia and specifies the criteria for the high-quality subtitles. In the practical part the author makes the subtitles for the deaf and hard-of-hearing to a short documentary with regards to the theoretical knowledge. On the basis of the questionnaires on the quality of the prepared subtitles distributed to the hearing impaired people, the functionality of the established criteria of the subtitles for the deaf is studied and the results in the paper presented.

◆◆◆

Veronika Fraňová
Prachatická 29
96001 Zvolen
veron.franova@gmail.com